

CSONTÓ SÁNDOR: SZIGETLAKÓK

ARANY SZIGETI ALKONYA

„Emlékeink szétesnek, mint a régi szövetek,
Össze tudod még rakni a Margitszigetet? ...”

(Márai Sándor: Halotti beszéd)

A Margit-sziget számos elnevezés után – Nyulak, Szt. András, Nádor, Palatinus, Budai, Boldogaszszony stb. – nevét IV. Béla király leányáról, Margitról kapta, aki itt élt és hunyt is el a domonkos-rend apácakolostorában. Budapest szívében a Duna közepéből kiemelkedő, különleges adottságokban bővelkedő Margit-sziget az évszázadok alatt a városi ember menedéke, pihenőparkja, majd szórakozóhelye lett. Mindig lakott hely volt, kezdetben egyházak felekezetei – premontreiek, domonkosok, ferencesek – birtokolták, és építettek rá kolostorokat, rendházakat és várakat. A XIX. századtól nádori birtok lett, így József nádor és József Károly Lajos főherceg erőfeszítéseinek köszönhetően valóságos paradicsommá, fürdőszigetté alakult. 1866 végén Zsigmondy Vilmos bányamérnök kutatásai nyomán csaknem 1200 méter mélységből gyógyvíz tört fel. Erre alapozva Ybl Miklós tervei alapján 1873-ra készült el a gyógyfürdő, a neoreneszánsz Nagyszálló, a Kisszálló, két vendéglő, több villa, a gépház és a mesterséges vízesés is. A Margit hidat ugyan 1876 tavaszán átadták, de a sziget csak a szárnyhíd 1900. augusztusi megnyitása után vált gyalogosan is megközelíthetővé. Mindhárom városrész mindegyik polgára joggal érezhette magának, különösen 1919 után, amikor közkertté vált, és ingyenes lett a látogatása. A városegysítéstől

1950-ig, az Árpád-híd átadásáig Óbuda-Újlakhoz tartozott, majd a XIII. kerülethez csatolták, 2013-ban a fővároshoz került.

A sziget arca folyamatosan változik, őrzi szépségeit, miközben meg-megújul, és népszerűsége máig töretlen. Számtalan híres ember és művész időzött itt hosszabb-rövidebb ideig, az Óbudai Anziks új sorozatában néhányat felidézünk közülük.

TELT HÁZ

Nem túlzás azt állítani, hogy az 1860-as évektől kezdve tódult a nép a szigetre. Tavasztól késő őszig telt házzal üzemeltek a vendéglátóhelyek, megteltek a sétányok, később a szállók és villák is. Egy mást érték a különféle rendezvények, ünnepségek, sportesemények és csónakversenyek. „A Regatta napján a szorongás és rendtelenségek elkerülése miatt a hajókra úgy, mint a szigetre arányosan meghatározott számú jegyek fognak csak kiadatni. A szigetre belépti-jegygyel bírók a nagy gőzösökön minden díj nélkül fognak oda- és vissza szállíttatni” – közölte a Nefejejs 1865. júniusi száma.

A Nőképző-egylet 1871 májusában tartotta meg rendes közgyűlését, s miután németországi hölgytársakkal együtt megtekintették a fővárosi „gyermekkerteket és nevelészeti” intézeteket, találkozási estélyt rendeztek a Margit-szigeten, amelyre nem tagok is jegyet válthattak. Az 1871-es egypár evezős versenyt – melynek díja 5 arany, tétje 5 forint

volt – a Délibábot helyettesítő Margitta, Gipsy Girl, Fantasy és Borsszem Jankó csónakok előtt Légrády László nyerte a Lepkével, 13 perc alatt teljesítve a 11 angol mérföldet föl és vissza. Ebben az évben a Duna alacsony vízállása miatt a budai oldalon, a Nádorkert közelében lévő nagy homokzátónyból kimagasló sziklatömbre egy vidám társaság felvette az akkori évszámot, a többi, már régebben felrotyvott emlékjelek mellé.

A belga királyné látogatásakor – József főherceg kíséretében – mintegy 800-an vonultak a Margit-szigetre, hol már ezren felül álló tömeg várakozott rájuk katonazenekar hangjai mellett. A királyi fenség – Mária Henrietta József nádor legkisebb leánya volt – ékes magyarsággal köszöntötte az ünneplő sokadalmat. És persze itt mulattak a képviselő urak is: a szabadelvű párt tagjai 1875. május 30-án, az ülőszakot befejezve a felső vendéglőben tartották közös lakomájukat, amelyet derűs hangulatban fejeztek be 11 óra elmúltával. „Tán érdekes lesz tudni, hogy a Margitszigetet 1871-ben összesen 155.792, 1872-ben 174.132, 1873-ban már 185.882 látogató kereste fel... A bennlakó vendégek száma megközelíti a 200-at; köztük van egy Rio janeiroi nő is, ily messziről tán még egy magyarországi fürdőnek sem volt vendége” – írta a Magyarország és a Nagyvilág folyóirat 1876-ban. A közlekedést a szigettel a Duna Gőzhajózási Társulat hajói tartották fenn, ezenkívül az óbudai hajók is rendszeresen kikötöttek a Margit-szigeten. 1878 Pünkösdjén hétezer látogatót számláltak – nem volt egy csendes zug a szerelmespároknak.

KÖLTŐ ÉS TITOKNOK

Arany János, a tekintetes tanító úr 1860 őszén költözött fel a fővárosba családjával együtt az akkor még külvárosnak számító Üllői út 11. és a Három pipa utca sarkára. Belefáradt az évtizedes tanári pályába, új környezetre, friss benyomásokra vágyott. No, nem éppen Pestre, de a megélhetés gondja és fia jövője a főváros felé fordította figyelmét. Amikor a Kisfaludy Társaság igazgatójává választotta, beadta kérelmét egy irodalmi és kritikai lap indítására. A Szépirodalmi Figyelő és a Koszorú szerkesztőjeként reményteljes fiatal szerzők kéziratait

FORRÁS: VASÁRNAPI UJSÁG, 1917

korrigálva merengett nemzete irodalmán, bodorfüstököt eregetve barnára szítt tajtékipipájából.

1865. január 26-án tartották az Akadémián az ún. elegyes ülést, amelyen Eötvös József ajánlására Aranyt – minden tiltakozása ellenére – titoknokká választották. Hogy kötelezettségeit mennyire komolyan vette, mutatja az, hogy már másnap hivatalába ment a Károlyi–Trattner-féle ház első emeleti udvari szobáiba, s megkezdte „beamterségét”.

Tényleg nem volt ereje és ideje a költészettel foglalkozni, mert beáldozta páratlan lírikusi tehetségét a hivatalnoki teendők miatt. Felőrölte a kötelező kérelmezők, makacs nyelvészkedők, bolondos feltalálók leveleinek elbírálása – 330 eredeti jegyzőkönyv mellett 4100 válasz-fogalmazvány került elő –, a gyűlések szervezése, állandó jegyzékkészítés stb. Soha nem tudta igazán feldolgozni imádtott lányának, Juliskának halálát, és ez is nagyban közrejátszott erejének hanyatlásában és borongós

hangulatában. Túl korán beköszöntött rosszkedvű öregségében egyszerre kínozta szívbaja, köszvénye és romló szeme. 1877 márciusában második és immár végleges lemondó levelét küldte az elnökségnek, és eljött a várva várt „független nyugalom”.

„OLY OTTHONOS ITTEN”

Ettől fogva feleségével és kis unokájával, Piroskával rendszeresen a Margit-szigeten töltötték a teljes nyarakat. Ilyenkor a sziget felső részén, a Nagyszálló második emeletén laktak, két Dunára néző szobában. A Vámháznál vagy a Plébánia téren szálltak fel a Fecske hajóra, mert a bevezető szárnyhíd csak 1900-ra épült meg, addig csak csónakkal lehetett közlekedni. Amikor Arany gyakorta egyedül maradt – és legutolsó alkalommal is 1882-ben –, kedves helyén, a zöld zsalugáteres Kisszállóban pihent meg. Kora tavasztól késő őszig lassacskán ballagott széles karimájú kalapjában a zárda

romjai körül, a parti sétányokon. Mélabúsan és merengve üldögélt a terebélyes tölgyek és hársak alatt, legszebb késői verseit kapsos könyvébe jegyezgetve. Folyamatosan csiszolgatta Shakespeare fordításait, és itt fejezte be a Toldi szerelmét, amit még harminc éve, szalontai jegyzősége idején kezdett el. A nyugalmat áhító költő került a társaságot, de kivételt tett Törs Kálmán, Pulszky Ferenc és Prielle Kornélia kedvéért.

Helyes György ötvenöt évet töltött a szigeten – ő az abszolút csúcstartó –, aki mint Arany János inasa került ide szolgálni. 1923-ban a Színházi Élet riportere kérdezte emlékeiről: „– Régen volt – kezdi a visszaemlékezést Gyuri bácsi és vidáman fújja a füstöt szépen kiégett tajték pipája felett –, talán igaz se volt. A szigeten annyi volt a fa, hogy nem lehetett átlátni Budára, és a földszinti 8-as szobában Arany úr lakott. Finom, csendes öreg úr volt, korán kelt, megreggelizett és aztán ment ki a kedvenc helyére, a tölgyek alá. Én vittem ki utána a kis asztalát, a székét, a könyveit, a tintát, a papírost. Ott dolgozott

A KÉPESLAP FORRÁSA: A SZERZŐ GYŰJTEMÉNYE

Margitsziget

Felső vendéglő.

Budapest.

délig a fák alatt, én mentem érte harangszókor ebédelni hívni, akkor felállt, gondosan összepakolt és visszahurcolkodtunk a szállodába. – Kik jártak hozzá? – kérdezősködtünk. – Egy-két barátja... urak az Akadémiáról, más senki... – Délután bement a városba, gyalog sétált be mindig, még a lóvonatra sem ült fel, nem akart fizetni hat krajcárt ezért a kis útért...” Gyuri bácsi évtizedek múlva „pátyolgatta” Bródy Sándort, Krúdy Gyulát, Molnár Ferencet, Szép Ernőt és Hunyady Sándort is.

A Felsőszigeti vendéglő a Nagyszálló mellett nyílt meg táncteremmel, biliárdszobával, tágas tornáccal, előtte zenepavilonnal, ahol délutánonként „nemzeti cigányzenekar” szórakoztatta a nagyerdeműt. Gyakran étkezett itt Arany, asztala a fedett tornácon, a fal tövében, szélcsendes helyen állt. A szalontai múzeum őrzi Kaps József vendéglős akkori számláit, ezekből tudjuk, mit fogyasztott általában a költő: reggelire dupla kávé, tej, kenyér. Ebédre három fogás: leves, hús körettel – beefsteak, libasült, sertéskaraj, süzsült –, desszertnek fánk, rétes, felfújt vagy fagyalt.

A KAPCSOS KÖNYV REMEKEI

Arany János a Margit-szigeten élte át költészete utolsó virágzását. Három hónap alatt harminc költeményt írt titokban, amelyek – néhány kivételével – csak a halála után jelentek meg. A kulccsal zárható, barna bőrkötésű könyvet Gyulai Páltól kapta 1856-ban ajándékba, ami 179, részben számozott lapot tartalmaz. Az első 45 lapon láthatjuk Arany kézírását, illetve az utolsó néhány oldalon töredékeket. (A kéziratot 1953 óta a MTA Könyvtárának Kézirattára őrzi.) Az Őszikék ciklusa A lepke című költeménnyel kezdődött, míg a kötet utolsó darabja az En philosophe lett. Az első költemény dátuma 1877. július 3., az utolsóé 1880. december 10. Ide jegyezte fel A tölgyek alatt című költemény szövegét, ahogy – többek között – a Tamburás öreg úr című versét vagy a Tetemre hívás és a Vörös Rébék című balladákat is.

FOTÓ: BALOGH RUDOLF, FORRÁS: VASÁRNAPI UJSÁG, 1912

A TÖLGYEK ALATT

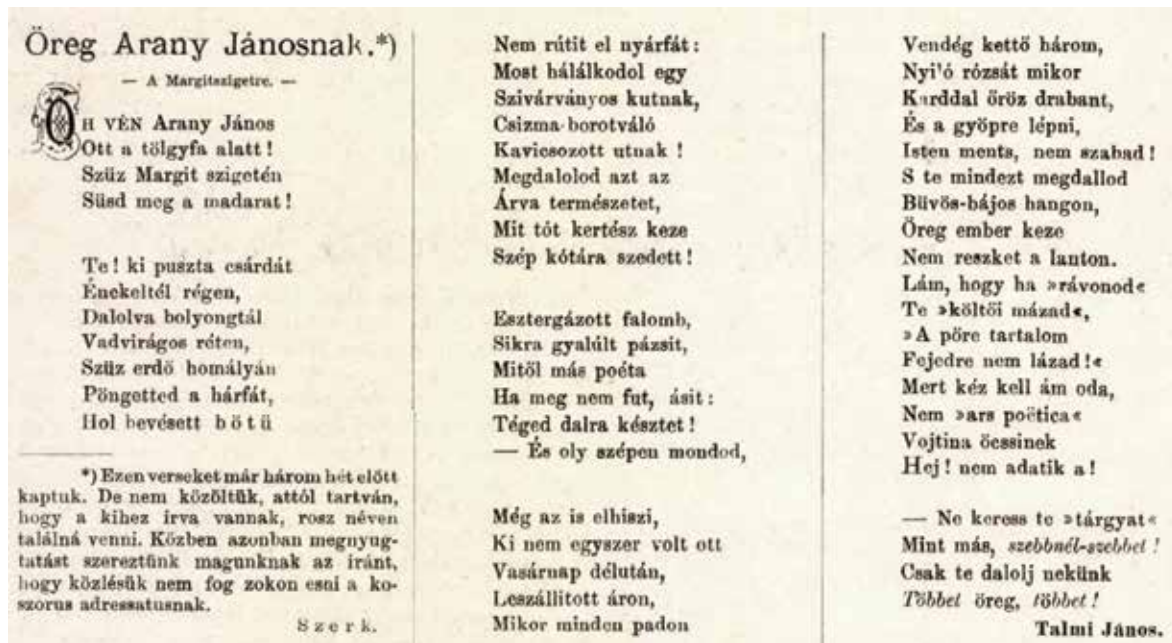
A tölgyek alatt
Szeretek pihenni,
Hova el nem hat
Város zaja semmi.
Zöld lomb közein
„Áttörve” az égbolt
S a rét mezein
Vegyül árny- és fény folt.

A tölgyek alatt
Oly otthonos itten!

...

A tölgyek alatt
Vágynám lenyugodni,
Ha csontjaimat
Meg kelletik adni;
De, akárhol vár
A pihenő hely rám:
Egyszerűen bár,
Tölgy lenne a fejfám!

1877. augusztus 5.

FORRÁS: BORSSZEM JANKÓ, 1878

Kiválók azok a kis portrék is, amelyeket Arany egy-egy jellegzetes fővárosi figuráról rajzolt; a margit-szigeti szálló pincéréről és a szigeti újság-árusról.

„Az öreg pincér se gyanítja,
Hogy versbe legyen kanyarítva,
De kivált, hogy pláne magyarba:
Ha gyanitná, jönne zavarva!”
(1877. augusztus 2.)

„Mindenki annyit ér, ahogy
Betölti hívatását:
Nézd ezt a vén újsághordót:
Becsülöm a szokását.
Hajnalba' már lótfut szegény,
Öllet van a csomagja,
S mit nem csinál – kit nem kínál,
Míg számonkint eladja.”
(1877. augusztus 25.)

Éppen ezek a költemények adnak Arany öregkori költészetének igen nagy jelentőséget. A régies élet, a népies forma és kifejezőmód helyett elsőként

ábrázolta a gyökeresen átalakult új életmódot, a nagyvárosi élet líráját.

„Ugyanott (a Margit-szigeten) Arany János koszorús költőnk tegnap vacsorálván, derék nejét megkínálta fél csirkéjének felével. Íme, »A tetemre hívás«. A minap pláne Toldi István meglátogatván künn lakó családját, naplemente után »Toldy estéjé« töltötte a szabadban” – vicceskedett a Borszem Jankó folyóirat a mesterrel. A Bolond Miska imígyen élcelt a költővel: „Arany Jánosnak a Szt. István-rend lovagkeresztjét adták, melylyel együtt báróság is jár. No, kedves János bácsi, már most megtanuljon ám az orrán körösztil beszélni, mert ez okvetetlenül megkivántatik a bárósághoz.”

A „KINCSES SZIGET” TÉRKÉPE

Arany több rajza is ismeretes, mint például Szalontára tervezett saját házának terve, vagy Petőfiről felskiccelt arcképe. A legérdekesebb mégis a szigetről készült vázlata. Egy összekötött térképcsomó mappájának hátsó lapjára vázolta fel a szigetet, ahogy ő ismerte, azokkal az épületekkel,

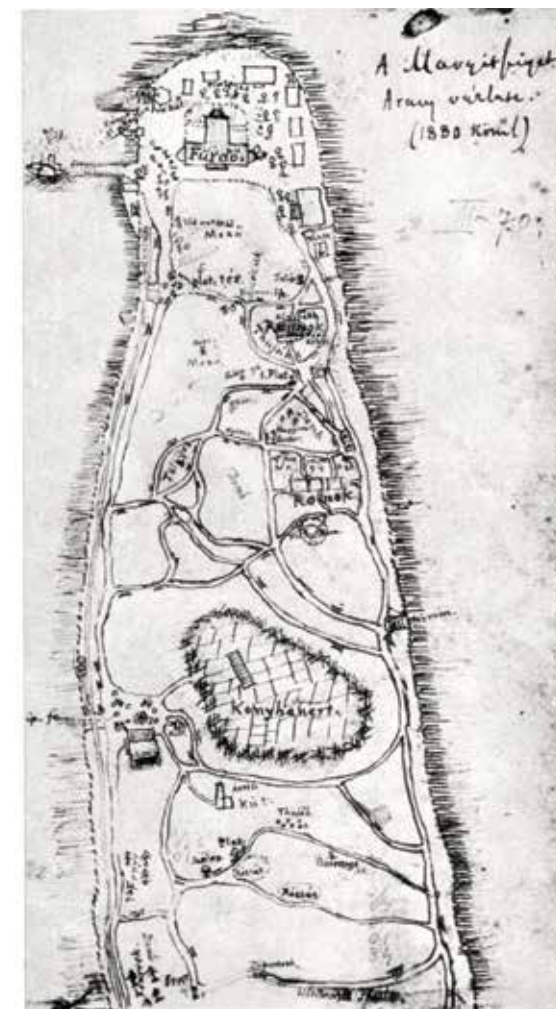
utakkal, padokkal, ahol járkált és pihent. Itt is pontos akart lenni, mint mindenben, amibe belekezdett. Két vázlatot is csinált: először a sziget felső részét vetette papírra a nagyobb romokig, majd a másikon a legalsó rész kivételével már az egészet tüntette fel. A végleges rajzot előbb ceruzával kezdte, később tintával írta át, s csupán négy nevet hagyott úgy, amelyek az eredetin még olvashatók: 1. Felső kikötő. 2. Vigadó. 3. Vendéglő. 4. Fogadó. Hogy mennyire precíz volt, láthatjuk az eredeti példányon: az ivókút vízének a folyását, a füstölgő gőzhajót, csónakot evezővel, padokat, fákat tüntet fel. Ráadásul a nagyját ki is színezte – a sziget területét halványkékkel, az épületek helyét pirossal. Irodalomtörténeti szempontból a legérdekesebb szó a „dichterbank”, azaz a költő padja. Talán legkedvesebb helye, hol csendben, eldugottan a legszívesebben időzött. Tudjuk, eredetileg egy ritka szép koronájú kőrisfa alatt szeretett volna padot veretni, de kívánsága nem teljesült, s csak akkor vonult a tölgyek alá.

Amikor a híres verset írta, mögéje állt József főherceg, és elolvastva a papírra vetett sorokat, állítólag ezt mondta: „Nem jó botanikus; amely fák alatt ír, azok hársak, odább foglaljon helyet, vagy 10 lépésre vannak innét a tölgyek.” József főherceg minden ősszel rendszeresen megérkezett, hogy híresen szép rózsafáit télire eltegye, és meghívta a Szent István-rend kiskeresztesét bográcsban főtt gulyás-húst vacsorázní.

„Már jön a főherceg, hallom, mert a koci serceg,
A kis sárga ponnyk lassan ügetve vonik.
– Félre, padon ülő! járt utat félve kerül ő, –
De le ne vedd kalapod, – resteli, ha lekapod.”

(A Szigeten 1880.)

Halála nem jött váratlanul. „A sziget leghívebb lakosa: Arany János koszorús költőnk még kint marad s csak a jövő hó elején költözik be városi lakására” – közölte olvasóival 1882. szeptember 26-án a Fővárosi Lapok. Egy hónap múlva már temették. A koporsót a Margit-szigetről való tölgylevelűfűzér övezte. Mellét és fejét is ilyen levelekből font koszorú borította. A sziget ajándéka volt a költőnek, amit József főherceg rendelt meg.

ARANY JÁNOS VÁZLATA A MARGIT-SZIGETRŐL 1880 KÖRÜL

Krúdy Gyula szerint „a galambdúc egyszerűségű homlokzattal ellátott férfarc... a régi világbeli tisztességes, becsületes és szegény magyar ember típusa... tiszta volt, mint az ünneplő kabát; mogorva volt, mint a vén sas.” Minden időkre irányt mutató, egyik legtisztéletreméltóbb alakja irodalmunknak. Példakép, akit minden korban olvasni és újraolvasni szükséges. ■